

УДК 911.3

ДЕЯКІ ЧИННИКИ РОЗВИТКУ ЗАКАРПАТСЬКОГО ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНОГО ПРОДУКТУ

Андрій Манько

*Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Дорошенка, 41, м. Львів 79000 Україна, тел.: (032)239-46-03
E-mail: manko_a@ukr.net*

Проаналізовано деякі чинники розвитку закарпатського туристично-рекреаційного продукту. Охарактеризовано сучасний стан розвитку туризму в регіоні.

Ключові слова: туризм, чинники розвитку, туристично-рекреаційний продукт, Закарпаття.

Історичний чинник. Найдавніші археологічні знахідки Закарпаття належать до палеоліту. Найперші люди на території Закарпаття зупинялися поблизу таких місць, як Королево (найдавніша стоянка в Центральній і Східній Європі – 1 млн 100 тис. років), Рокосово, Ужгород, печера Молочний камінь (Тячівський район). Первісні люди використовували знаряддя праці з каменю, кісток, дерева – рубила, скребла, гостроконечники, різці, чопери, ножі, займалися полюванням на мамонтів, гієн, печерних ведмедів та збиральництвом [1].

Стародавні мезолітичні стоянки вчені знайшли біля Кам'яниці, Діброви. У мезоліті (12 – 5 тис. р. до н. е.) до мисливства, збиральництва додається риболовля. Люди мезоліту жили в землянках, влітку – у куренях мали вже кращі знаряддя праці: тесла, долота, різноманітні наконечники, лук і стріли, гарпун.

У неоліті (5 – 3 тис. р. до н. е.) з'явилися нові способи обробітку каменю (шліфування, свердління) знаряддя праці (сокири, гачки, пряслиці), ткацтво, гончарство (розмальована кераміка). В неоліті людина перейшла від присвоювання дарів природи до їх виробництва. Відбувся поділ на землеробів і скотарів. У цей період сформувалися такі культури, як Кріш, буковогірська, лінійно-стрічкової кераміки, Тисаполгар.

Археологічні знахідки мідно-бронзового віку (3 – 1 тис. р. до н. е.) на території Закарпаття – це поселення, могильники, кургани, скарби-пам'ятки. Тут знайдено чимало металевих знарядь праці, зброї та прикрас (сокири, браслети, серпи, злитки бронзи, мечі, підвіски, фібули). До речі, бронзова колекція Закарпаття – одна з найбільших в Україні, вона налічує близько 2 тисяч бронзових предметів. Куль-

тури мідно-бронзового віку: Ніршег-Затін, Східно-Словацька, Отомань, Станово, Віттенберг.

Серед культур залізного віку (1 тис. до н. е. – наш час) виділяються культура Гава-Голігради, куштановицька, латенська. Кельти принесли на Закарпаття найбільш розвинену культуру тодішньої Центральної Європи. Поблизу Мукачева знаходився найбільший металургійний центр, другий у Європі, опідум-городище Галіш-Ловачка, тут виготовлялися монети, тут же знайдено близько тисячі інструментів, майстерні (ювелірні, кузні), ножиці для стриження овець, оковки гірських човнів, коси, зернотерки, мечі, млинки, наковальні, щити, фібули, срібні монети.

Потім прийшли гето-дакійські племена (фракійці), а ще пізніше утворилася міцна патріархально-рабовласницька держава гето-даків. Але легіони римського імператора Марка Ульпія Траяна (98-117 рр.) розгромили даків, зруйнували на Закарпатті городище в Малій Копані. У 107 р. була утворена провінція Риму Верхня Дакія – “Dacia Superior”. Археологи знайшли тут римські монети-динарії та залишки римської солекопальні в Солотвині, скарби у Нанкові (1 тисяча срібних римських монет), Брестові (25 золотих монет), Руському Полі, Гайдоші. У ті часи біля річки Міц діяв найбільший в Центральній Європі гончарний виробничий район [2].

У IV ст. до Панонії прийшли гуни. На середину V ст. у межиріччі Дунаю і Тиси сформувався політичний центр гунів на чолі з легендарним вождем Атілою. Процес розселення на Закарпатті слов'янського населення можна поділити на такі етапи:

1. Перша половина I тис. н. е. – поява перших слов'янських груп (пшеворська, пряшівська культури).
2. V – VII ст. – масове заселення Закарпаття носіями празької культури.
3. VIII – IX ст. – формування на східнослов'янських землях давньоруської культури, поширення назви “Русь” на територію хорватського населення Верхнього Потисся.

Частина хорватів потім переселилася на Балканський півострів, а частина залишилася у Карпатах, створивши об'єднання Велика Хорватія. Очевидно, у IX ст. тут з'явилося новоутворене слов'янське князівство, очолюване легендарним князем Лаборцем. Уже у 80-90-х роках IX ст. вигнані з Великої Моравії учні Кирила і Мефодія прийшли на Закарпаття, де засновували монастир. У цей час Закарпаття потрапило у сферу впливу Київської Русі.

Новим етапом в історії став перехід угрів, очолених вождем Алмошем, у 896 році через Верецький перевал (долиною річки Латориці) до Закарпаття та Панонії. Саме про цей епізод, але у 898 році, згадує у своєму літописі відомий Нестор-літописець: “воевати на живущие волохи и словіни”.

А починаючи з XI і завершуючи XIII ст., Закарпаття поступово увійшло до новоутвореної європейської держави – королівства Велика Угорщина. В XII ст. король Гейза II запросив сюди з Рейнської області саксонців, які вирощували виноград і добували в горах золото.

Трагічною сторінкою історії став березень 1241 р., коли армія жорстоких завойовників прорвала оборону у Карпатах, і монголо-татари хана Бату перейшли через Верещий перевал. Вони захопили і зруйнували Мукачево, Ужгород, Тячів, Солотвино, багато сіл, 1242 р. раптово відійшли з Угорщини. У 1254 р. угорський король Бейла IV запросив німецьких та італійських виноградарів і виноробів (вінцелерів) на спустошені монголами землі Закарпаття. Деякий час частина Закарпаття входила до складу Галицько-Волинської держави. А вже у 1308 р. до влади в Угорщині приходить нова династія Анжуйська. Незабаром проти нового короля Карла Анжу, який хотів централізувати державу проти окатоличення слов'янського населення підняли повстання. Раніше жупани вже вели з князем галицьким Левом Даниловичом переговори про обрання королем Угорщини його сина Юрія, онука Бейли IV. Та все ж 1317 р. опозиційна феодална фронда зазнала поразки. Переміг молодий король Карл Роберт, якому сильно допомогли в цьому графи Другетті з Італії [1].

У 1376 р. королева Угорщини та Польщі Ержибет надала Мукачеву статус привілейованого міста, а також дозвіл користуватися власною печаткою. І ось у 1394 р. на Закарпаття з Литовсько-Руської держави прибув відомий подільський князь Федір Корятович. Він заснував монастир на Чернечій горі, а вже 1440 р. було засновано окреме Мукачівське єпископство. У 1514 р. відбулося велике селянське повстання куруців-хрестоносців в Угорщині під проводом Дьордя Дожі (у повстанні брало участь близько 100 тис. осіб). Повстанці неодноразово нападали на Ужгород, Мукачево, Хуст, Королево. Та все змінилося 1526 р., після битви при річці Могач, у якій угорці зазнали поразки від турків і втратили свого короля Лайоша II, останнього з династії Анжу. Угорське королівство було розділене на три частини: 1) Трансильванське князівство – васал турецької імперії; 2) Центральна Угорщина – під владою турецької імперії; 3) Західна і Північна Угорщина – під владою австрійських Габсбургів.

Але незважаючи на те, що Трансильванське князівство, до складу якого входила більша частина Закарпаття, офіційно підпорядковувалося Османській імперії, угорські князі аж ніяк не бажали коритися азійському впливу. Тож 1566 р. турки знову рушили на Закарпаття і Словаччину. Були пограбовані Берегово, Севлюш, Вари, Мочола, Кідьош, Астень, Дідово, Буча, Бігань, Береги, Косино, Квасово, Гута, Бене [3].

Закарпаття XVI – XVII ст. – це насаперед край, де зародилося масово опришківство. Особливо відомі своєю діяльністю були загони опришків у селах Люта, Загорб, Поляна, Дубриничі, Росток, Волосянка.

Пізнє середньовіччя ознаменувалося такими подіями в суспільному і господарському житті краю:

- а) початок промислового вирощування грецьких горіхів, яблук і шовковиці, поширення промислових насаджень кукурудзи та конюшини;

- б) масове створення мануфактур, особливо у Березькій жупі – тут було близько 100 підприємств;
- в) використання мінеральних вод: у спеціальних заглибинах у скелях розпеченим камінням нагрівали мінеральну воду для купелі. Це були прообрази перших санаторіїв-курортів;
- г) у краї вже налічувалося 700 сіл, в яких діяло близько 40 шкіл. Міста поділялися на приватновласницькі (Мукачево, Берегово, Береги, Косино, Вари, Севлюш, Свалява, Нижні Ворота); казенні (Ужгород, Перечин, Великий Березний); коронні (Вишково, Тячево, Хуст).

У 1604-1606 рр. розпочалося антигабсбурзьке повстання під проводом Іштвана Бочкаї, яке охопило і три закарпатські комітати. Пізніше воно знайшло своє продовження у 1678 – 1685 рр., у формі угорського національного повстання під проводом князя Імре Текелі проти Габсбургів, а основною базою повстанців знову було Закарпаття [3].

У 1634 р. уряд Австрійської імперії виділив для закарпатців кілька місць у Трансильванському університеті. Але чи не найголовніша подія XVII ст. сталася 24 квітня 1646 р. – у цей день було проголошено Ужгородську унію. В Ужгородському замку 63 православні священники визнали об'єднання з католицизмом. Таким чином на Закарпатті утворилася нова, греко-католицька церква. У 1689 р. вийшов едикт папи Олександра VIII про приєднання католицьких общин історичного Закарпаття до Ватикану. А 1696 р. у селі Маріє-Повча (сучасне місце паломництва греко-католиків) вперше заплакала ікона Діви Марії, зараз ця ікона знаходиться у Відні (Австрія).

Трансильванське князівство перестало існувати з 1690 р. Усе Закарпаття увійшло до складу Австрійської імперії, а 1703 р. почалася визвольна війна угорців проти Австрії під проводом князя Ференца II Ракоці. Спочатку його підтримали тільки 6 тис. осіб, з яких лише 800 були озброєними. 7 червня 1703 р. відбулася перша пам'ятна битва куруців поблизу села Довге, 15 лютого 1704 р. повстанці захопили замок у Мукачеві. І хоча 1708 р. у Березький комітат прийняв закон про скасування кріпацтва, а також стлося багато інших позитивних зрушень, повстання куруців зазнало поразки від військ австрійців-лабанців.

На початку XIX ст. спостерігався економічний підйом. На Закарпатті почав розвиватися капіталістичний уклад, хоча і в межах феодалізму, з'явилися перші фабрики.

У 1849 р. Ужгород став центром Руського округу – нового територіального утворення в Австрійській імперії, але вже 1850 р. його було скасовано. У 1869 р. в Ужгороді діяв перший на Закарпатті лісопильний завод, у 1872 р. почала працювати перша залізниця Ужгород – Чоп. У 1897 р. вперше було налагодено телеграфний зв'язок між Ужгородом і Будапештом, а в 1902 р. здано в експлуатацію першу в краї Ужгородську електростанцію. У 1861 р. випущено першу на Закарпатті газету “Карпатський вісник” (угорською мовою). У 1896 р. на Закарпатті було 123 поштові відділення і жодного телефону. У 1907 р. в Ужгороді збудовано перший театр [1].

Перша світова війна загальмувала розвитку краю. У вересні 1914 р. стався прорив російських військ поблизу Ясіні, Рахова, Ужжа, те ж повторилося наприкінці жовтня 1914 р. у напрямі на Ужок і Яблунецький перевал. Було захоплено 15 сіл (Волосянка, Ужок, Стужиця, Ставне, Люта, Воловець, Ялове, Гукливе, Скотарське, Студене та ін.). Після розпаду Австро-Угорщини восени 1918 р. багато закарпатців виявило бажання приєднатися до України, про це чітко було заявлено на з'їзді у Хусті 21 січня 1919 р. Але 10 вересня 1919 року Закарпаття офіційно увійшло до складу Чехословацької республіки, а першим губернатором Закарпаття був призначений Георгій Жаткович. Місто Ужгород стало адміністративним центром краю. Саме в часи Чехословацької республіки Закарпаття отримало сучасну архітектурну і культурну довершеність: у 1921 р. Ужгород отримав ліцензію на демонстрацію кінофільмів, у 1927 р. тут створено єдину в Європі ромську школу, у 1929 р. збудовано перший на Закарпатті аеропорт (в Ужгороді). До речі, 29 лютого 1920 р. у конституції Чехословаччини з'явилася назва Підкарпатська Русь. Але за Віденським арбітражем від 2 листопада 1938 р. частина Закарпаття була передана Угорщині. В іншій частині 15 березня 1939 р. було проголошене нове державне утворення – Карпатська Україна з центром у місті Хуст, а першим її президентом став Августин Волошин. На жаль, ця держава проіснувала зовсім недовго, оскільки невдовзі була окупована Угорщиною. А вже 1941 р. Угорська держава, до складу якої входило і Закарпаття, вступила у другу світову війну.

Наприкінці 1944 р. бої підійшли до Ужгорода. Війна не принесла краю істотних руйнувань, хоча спричинила значні зміни у структурі населення Закарпаття. Причиною цього стало приєднання краю до Угорщини. 26 листопада 1944 року відбувся перший з'їзд Народних комітетів, на якому було проголошено Маніфест про возз'єднання Закарпатської України з Радянською Україною. А вже 29 червня 1945 р., у Москві, було підписано офіційний договір про возз'єднання Закарпаття з УРСР. Після цього розпочинається період нової розбудови краю: 18 жовтня 1945 р. було відкрито Ужгородський державний університет, у 1956 р. споруджено Теребле-Ріцьку ГЕС (на 130 млн кВт/год у рік), у 1956 р. пішов перший електровоз від Мукачева до Лавочного.

За роки, що минули після проголошення нової незалежної держави – України, запам'яталися у краї закриттям екобезпечної Пістрялівської РЛС, створенням спеціальної економічної зони, розширенням мережі вищих навчальних закладів, катастрофічними повеннями та снігопадом 1998, 1999, 2001 років, які принесли численні людські жертви[2].

Історія Закарпаття достатньо насичена різноманітними подіями. В краї багато пам'яток історії, які нагадують про існування тих чи інших племен, панування імперій і культурні здобутки тієї чи іншої епохи. До таких пам'яток ми відносимо старовинні замки і палаци, неповторні за своєю унікальністю храми. Також до цього переліку можна додати незабутні звичаї і традиції місцевого населення, які поколіннями накопичувались і старанно охоронялись. Усе це і створює незабутній імідж області.

Природний чинник. Закарпаття охоплює дві різні географічні країни – Потиську низовину (тепер її називають також Закарпатською низовиною) та частину Східних Карпат. Потиська низовина обіймає 15% Закарпаття і становить собою алювіальну, легко хвилясту, часто підмоклу рівнину з острівними вулканічними горами. Разом з підгір'ям Карпат це найбагатша частина Закарпаття завдяки сприятливим рельєфу і кліматичним умовам та найкращим на Закарпаття ґрунтам.

Близько 80% території входить до складу Карпатської гірської системи. Наймальовничіші високо- й середньогірські масиви Карпат: Верховинський хребет, Горгани, Свидовець, Полонинсько-Чорногірський хребет, Рахівський масив, Вулканічні Карпати відмежовують область від решти території України, що додає самобутності багатомістовій традиційній культурі населення цього гірського краю.

Гірські хребти рівнобіжними дугами витягнуті з північного заходу на південний схід. Гребені хребтів переважно широкі, з округлими вершинами. Хребти розділені зручними для заселення улоговинами. Улітку середня температура повітря тут становить +21 °С, а взимку -4 °С [4].

По глибоких долинах і ущелинах, якими порізані Карпати, мчать свої кришталеві води гірські ріки, річечки і потоки. Їх налічується близько 900 і усі вони належать до басейну Тиси – найдовшої ріки Закарпаття і найбільшої притоки Дунаю [5].

Тиса бере початок на сході області. Зливаючись біля м. Рахова, її утворюють дві гірські річки: Чорна і Біла Тиси. Протікаючи головно у західному напрямку, частково уздовж кордону з Румунією й Угорщиною, Тиса на території Закарпаття приймає праві притоки: Тересву, Смикаю, Ріку і Боржаву. Ріки Латориця й Уж, після злиття на території Словаччини з ріками Лаборець і Ондава, утворюють Бодрог, що теж впадає у Тису. Тиса та її притоки перетинають Карпати в поперечному напрямку, прорізаючи на своєму шляху ланцюги хребтів. У цих місцях ріки протікають мальовничими ущелинами і рівнинами. Перепади рік тут дуже значні, течія швидка, русло вкрите кам'яними брилами і порогами. У долинах течія більш спокійна.

Озер у Закарпатті небагато. Єдине велике за розмірами Синевирське озеро розташоване у верхів'ях Терєблі, у Міжгірському районі, на висоті 989 м. Загальна його площа близько 7 га, в окремих місцях глибина сягає 20 м., вода на диво прозора. У сонячні дні видно, як в глибині хлюпається озерна форель. У південно-східній частині області, на Свидовці й у Чорногорі, розташовані близько трьох десятків маленьких високогірних озер льодовикового походження.

Узимку ріки Закарпаття ненадовго замерзають, але бистрини в горах і в найсуворіші зими залишаються вільними від льоду. У суху пору року навіть більші ріки в багатьох місцях можна перейти убрід. Зате в період танення снігів чи великих дощів рівень води сильно підвищується, і навіть невеликі струмки перетворюються на бурхливі потоки. Для регулювання стоку рік і захисту сільськогосподарських угідь від паводків в області здійснюються гідротехнічні роботи з випрямлення русел, обвалування берегів тощо.

Клімат Закарпаття помірно-континентальний, завдяки Карпатам, що охороняють Закарпаття з півночі, він тепліший ніж в інших частинах України, розташованих на такій самій географічній ширині. Клімат, зокрема, на низовині й підгір'ї, сприятливий для вирощування садів і винограду, і навіть деяких субтропічних рослин (температура в Ужгороді на висоті 132 м. в січні $-3,1^{\circ}\text{C}$; в липні $+20,1^{\circ}\text{C}$; 770 мм опадів); у горах клімат змінюється з висотою (наприклад у Ясіні на висоті 652 м. в січні $-7,7^{\circ}\text{C}$, в липні $+16,9^{\circ}\text{C}$, 1030 мм опадів). Ще більше висота впливає на рослинність, яка поділяється на кілька смуг: лісостеп, рослинність на низовині, підгірська смуга до 400 м, нижча і вища смуги лісів і смуга полонин із субальпійською рослинністю [6].

Опади розподілені дуже нерівномірно як за територією області, так і протягом року. Максимум опадів припадає на тепліші літні місяці, інколи – на осінні. З висотою кількість опадів зростає. Середньорічна кількість опадів у низинній зоні становить 600 – 800 мм, а в горах – 1000 – 1500 мм.

Сніговий покрив у низинних районах рідко буває стійким. Він встановлюється на початку грудня, а в горах – на місяць раніше і лежить майже п'ять місяців. У сніжні зими висота снігового покриву може сягати 150–200 см в горах і 70 – 80 см у низинних районах. У горах можливі сходження снігових лавин після інтенсивних снігових опадів і хуртовин, а також під час відлиг.

Вітер за напрямком і силою різний не лише в різних місцях області, а й протягом доби в кожному з них. У низинних районах переважають такі вітри: взимку – південно-східні, навесні – південно-східні, північно-східні, влітку північно-західні та північно-східні, восени – південно-східні. Середньорічна швидкість, зареєстрована в районі міст Хуст і Міжгір'я, становить 1,2 – 2,4 м/с а в Ужгороді – 28 м/с. На високогір'ї вітер зі швидкістю 40 м/с спостерігається майже щороку (наприклад, на г. Плай).

Закарпаття відзначається надзвичайним різноманіттям і видовим багатством рослинності і тваринного світу. Цьому сприяють географічне положення краю, неоднорідний рельєф, різні кліматичні умови і ґрунтовий покрив. Дуже різноманітна рослинність краю. Тут росте близько 2,6 тис. видів вищих спорових і насінневих рослин (із майже 3,5 тис., поширених в Україні). На території Закарпатської області зосереджена чи не найбільше лісових ресурсів України. Лісовий покрив характеризується різноманітним видовим і висотним станом. Тваринний світ області, як і рослинність, різноманітний: 74 види ссавців, 267 видів птахів, 10 видів плазунів, 48 видів риб [7].

Вплив природного фактора на рекреаційну діяльність області достатньо значний. У Карпатах можна займатися такими видами туризму, як лижний, скелезання, пригодницький, пізнавальний і цей перелік можна продовжувати. Окрім того, на Закарпатті багато гірських річок, які можуть служити для водних видів (каное, байдарки, старовинні сплави на дерев'яних плотах). Клімат сприятливий як для зимового так і для літнього відпочину.

Соціально-економічні чинники (населення, промисловість, обслуговуюча сфера, транспорт і зв'язок). Згідно з переписом 2001 р., загальна чисельність населення Закарпаття – 1 млн 254,6 тис. Населення Ужгорода – 120 тис. Середня густина населення коливається в межах 98,3 осіб на 1 км². Домінує сільське населення – 754400 осіб (58%), міського населення – 522300 осіб (42%). За статтями населення розподіляється так: 665000 жінок на 621000 чоловіків. За 1959 – 2000 рр. чисельність населення Закарпаття зросла у 1,4 рази. Найбільший приріст людності був в Ужгородському, Тячівському, Мукачівському, Хустському і Виноградівському районах. Населення кожного з них перевищує 100 тисяч чоловік. Найменший приріст – у гірському Великоберезнянському районі та рівнинному Берегівському районі [12].

У краї на сьогодні 712 тисяч працездатних людей, 416 тисяч осіб мають роботу в області, 80 тисяч є потенційними заробітчанами, 573 тисячі непрацездатні, 17 тисяч безробітних. Окрім того, 240 тисяч пенсіонерів, 36 тисяч багатодітних, 44 тисяч людей з фізичними вадами, 40 тисяч перестарілих та самотніх.

Загалом в закарпатського регіоні проживають представники близько 85 різних національностей:

- 1) *Українці* – 1 976 479 осіб: більшість території Закарпаття. Закарпатські українці поділяються на чотири етнографічні групи: бойки – Воловецький, Міжгірський райони; лемки – Великоберезнянський район; гуцули – Рахівський район; долиняни – низинні та передгірські райони;
- 2) *Угорці* – 151 516 осіб: Берегівський, Виноградівський, Ужгородський, Хустський райони;
- 3) *Румуни* – 32 152 осіб: Солотвинський район;
- 4) *Росіяни* – 30 993 осіб: Ужгород, Мукачево, Свалява, Чоп;
- 5) *Роми* – 14 004 осіб: Ужгород, Берегово, Свалява, Королево, Мукачево, Вилок;
- 6) *Словаки* – 5 695 осіб: Ужгородський, Свалявський та Перечинський райони;
- 7) *Німці* – 3 582 осіб: Павшино, Паланок, Синяк, Усть-Чорна, Тячів, Німецька Мокра.
- 8) *Білоруси* – 1 540 осіб: Ужгород, Мукачево;
- 9) *Євреї* – 565 осіб: Ужгород, Мукачево, Хуст;
- 10) *Поляки* – 518 осіб: Ужгород.

Економічна криза негативно вплинула на розвиток промисловості. Більшість промислових підприємств міста зокрема такі, як завод “Турбогаз”, “Ужгородприлад”, “Більшовик”, “Електродвигун” та ін. втратили свій виробничий потенціал. Проте у місцевій економіці промисловість досі посідає провідне місце.

Нині у структурі промисловості найбільшими є частки обробної промисловості (62%) та виробництва електроенергії, газу та води (37,7%). У структурі обробної промисловості сталися значні зміни: частка легкої промисловості скоротилася

з 32 до 9,1%, машинобудування та металообробки – з 32 до 22%, виробництва деревини та меблів – з 11,5 до 7,4%. Легка промисловість і машинобудування працюють переважно на давальницькій сировині [13].

Збільшилась частка харчової промисловості – з 15,4% до 30,3% (за рахунок значного зростання обсягів виробництва безалкогольних напоїв, що становлять майже 83% загальних обсягів виробництва харчової промисловості). Незначними є обсяги виробництва м'ясної та молочної промисловості. Зросло виробництво товарів побутової хімії – з 6% до 21,6%.

У деревообробній промисловості працює понад 40 підприємств, включаючи 11 малих меблевих. Легка промисловість представлена 36 суб'єктами, харчова і переробна – 36, машинобудування – 53. Реструктуризація підприємств, створення сприятливих умов та інші заходи послужили для розвитку малого і середнього підприємництва, які є гнучкими за умови ринкової економіки. Їх частка в загальному обсязі постійно зростає. Протягом останніх п'яти років спостерігається щорічний приріст обсягів виробництва товарів і послуг.

Сфера обслуговування Закарпаття поєднує в собі, переважно, заклади відпочинку, оздоровлення та харчування.

В області налічується близько 160 бальнеологічних санаторіїв і пансіонатів, будинків відпочинку готельного типу і туристичних баз, що можуть прийняти одночасно близько 6,5 тис. туристів. У санаторіях і пансіонатах з лікуванням (їх 36) функціонують лікувально-діагностичні кабінети, кабінети масажу і лікувальної фізкультури, фізіотерапевтичні кабінети, водолікарні, інгаляторії, аеросолярії [10].

Умови області сприятливі для організації зимового туризму та гірськолижного спорту з кінця листопада до середини березня. Гірськолижні траси обладнані 29 канатними дорогами завдовжки від 200 м до 1400 м. Поряд з турбазами, гірськолижними центрами краю (Драгобрат, Пилипець, Красія, Воловець, Міжгір'я, Подбовець) активно розвивається приватний гостьовий сектор – агропансіонати й оселі сільського зеленого туризму.

У Закарпатській області діє 79 фірм, ліцензованих на організацію іноземного, зарубіжного, внутрішнього туризму та екскурсійну діяльність. Упродовж 2010 р. їхніми послугами скористалися близько 120 тис. осіб, у тому числі 11 тис. іноземців. Обсяг реалізації туристичних послуг, наданих турфірмами у 2010 р., склав 18,1 млн грн.

Пожвавленню туристичного руху сприяє розгалужена мережа торговельного й гастрономічного обслуговування. Загалом у Закарпатті зареєстровано 2681 підприємств роздрібної торгівлі та 1087 підприємств ресторанного господарства всіх форм власності на 47,9 тис. місць. Найдинамічніше торговельні та гастрономічні заклади розвиваються вздовж основних автомобільних туристичних маршрутів.

Попри економічні труднощі, сучасне Закарпаття один з найцікавіших і стабільних куточків, де можна відпочити за помірними цінами. Верховина і Гуцуль-

щина, кам'яні фортеці і дерев'яні церкви, Синевирське озеро та закарпатська гостинність запам'ятаються кожному, хто приїде до Срібної землі.

Відстань від обласного центру до столиці країни міста Київ – 788 км, до Москви – 1713, Праги – 900, Будапешта – 360, Бухареста – 865, до Братіслави – 545 км. Закарпаття уже має досить розвинену транспортну систему. Загальна протяжність автомобільних шляхів перевищує 3,5 тис. км, з яких 97 % з твердим покриттям. Щільність автомобільних шляхів на тисячу км² території становить 268 км при 271 км в Україні. Основними магістралями, які забезпечують сполучення з іншими регіонами, а також з'єднують санаторії, є Ужгород – Мукачево – Хуст – Тячево – Рахово – Івано-Франківськ, Мукачево – Свалява – Стрий, Ужгород – Перечин – Свалява, Перечин – Великий-Березний – Ужок. Через територію області пролягає міжнародна автодорога Київ – Чоп протяжністю 140 км [11].

Вагомим внеском у розбудову матеріально-технічної бази та розширення мережі транзитних вантажних перевезень у межах міжнародних транспортних коридорів стало створення ВАТ “Закарпатінтерпорт”, автомобільного терміналу “Автопорт-Чоп” та філії державного підприємства з обслуговування іноземних автомобільних вантажних перевезень “Укрінтеравтосервіс-Закарпаття”.

Сьогодні забезпечується перевезення пасажирів 68 міжміськими маршрутами. Щоденно з м. Ужгород виконуються рейси до обласних центрів Львів, Луцьк, Івано-Франківськ, Чернівці, міст Словаччини – Братіслава, Міхаловце, Гуменне, Пряшів, Кошице; Чехії – Добжина, Прага, Брно; Угорщини – Ніредьгаза [8].

Залізничні колії на території області мають протяжність 1476 км, із них 785 км – головні (половина електрифіковані). Через залізничні вузли Чоп, Мукачево, Батьово, Ужгород проходять основні внутрішні залізничні лінії Чоп – Ужгород – Ужок – Львів, Чоп – Солотвино, здійснюється залізничне сполучення з Угорщиною, Словаччиною, Румунією та трьома виходами через Карпатський перевал з містами Львів, Київ, Харків, Чернівці, Сімферополь, іншими.

В обласному центрі Ужгород є цивільний аеропорт пропускною здатністю 1500 пасажирів на добу, що має статус 4 “Г”. З нього регулярно виконуються рейси до Києва, Будапешта та в інші напрямки.

Безперечним лідером у сфері телекомунікацій на теренах Закарпаття за обсягом і діапазоном послуг місцевого, міжміського і документального зв'язку є Закарпатська дирекція “Укртелекому”. За останні роки набувають дедалі ширшого розвитку нові види зв'язку (всі види мобільного зв'язку, Internet-телефонія та інші).

Бурхливо розвивається ринок Internet-послуг. В області функціонує 14 Internet-провайдерів, які пропонують різноманітні рівні обслуговування. З 1995 р. завдяки компанії UMC в області впроваджено мобільний зв'язок стандарту NMT-450, а з липня 1998 р. – стандарту GSM-900, з 2002 р. – GSM-1800. З початку 2001 р. на ринку почав працювати ще один оператор – компанія Київстар-GSM, з 2004 – Ук-

раїнські радіосистеми (торгові марки Wellcom та Мобі), з 2005р. – ТОВ “Астеліт” (бренд life:)), а з початку 2006 р. – Білайн. [9].

Соціально-економічний потенціал Закарпаття, як і інших областей України, перебуває на етапі розвитку і говорити про позитивний вплив на туризм ще зарано. Хоча певні позитивні зрушення все ж є. Прикладом цього може слугувати добре налагоджена комунікаційна мережа, що дуже важлива для цієї галузі.

1. Ігнатишин С.В. Відлуння минулого: Нариси створення Карпатської України. – Дрогобич: Відродження, 1993. – С. 7–10.
2. Довгий В. Дорогою орди // З історії Мадярщини – Закарпаття. – Дрогобич: Відродження, 2002. – С. 8–5.
3. Белей В. Карпатська Україна: сторінки боротьби за національну ідею. – Дрогобич: Відродження, 2002. – С. 31–38.
4. Гофштейн И.Д. Геоморфологический очерк Украинских Карпат. – К.: Наукова думка, 1995. – С. 88.
5. Цись П.М. Геоморфологія УРСР. – Львів: ЛДУ, 1962. – С. 222.
6. Природа Українських Карпат / За ред. К.І. Геренчука. – Львів, 1981. – С. 34–38.
7. Природа Закарпатської області / За ред. К.І. Геренчука. – Львів, 1981. – С. 25–54.
8. Вечерський В. Невідома Україна // Українські дерев'яні храми. – К.: Наш час, 2007. – С. 252–254.
9. Гудзь П.В. Економічні проблеми курортно-рекреаційних територій. – Донецьк, 2001. – С. 57–59.
10. Євдокименко В.К., Садова У.Я., Шевчук Л.Т. Соціальна інфраструктура Карпатського регіону: пошук перспектив розвитку. – Чернівці: Прут, 1995. – С. 80.
11. <http://uaportal.com/ukr/Transcarpathian>
12. www.zakarpattyarid.narod.ru
13. www.transcarpatia.net

SOME FACTORS OF TRANSCARPATHIAN TOURISM AND RECREATION PRODUCT

Andriy Manko

*Ivan Franko National University of Lviv,
P. Doroshenko St., 41, UA – 79000 Lviv, Ukraine, tel. (032)239-46-03
E-mail: manko_a@ukr.net*

Analyzed some factors rozvyku Transcarpathian the tourism product. Characterizes the current state of development turyztu in the region.

Keywords: tourism, development factors, tourist and recreational product, Transcarpathia.

НЕКОТОРЫЕ ФАКТОРЫ РАЗВИТИЯ ЗАКАРПАТСКОГО ТУРИСТИЧЕСКО-РЕКРЕАЦИОННОГО ПРОДУКТА

Андрей Манько

*Львовський національний університет імені Івана Франко
ул. Дорошенка, 41, г. Львов 79000 Україна, тел.: (032)239-46-03
E-mail: manko_a@ukr.net*

Проведено аналіз деяких факторів розвитку закарпатського туристично-рекреаційного продукту. Охарактеризовано сучасне становище розвитку туризму в регіоні.

Ключевые слова: туризм, фактори розвитку, туристично-рекреаційний продукт, Закарпаття.

Стаття надійшла до редколегії 02.10.2011

Прийнята до друку 17.11.2011